

ПРОЯВ АВТОРИТАРНОСТІ У ПЛОЩИНІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНДИКАЦІЇ

Статтю присвячено використанню авторитарного дискурсу в різних моделях взаємовідносин, що виникають у процесі комунікації; вивченню каналів вираження статусних відносин між учасниками спілкування та рис авторитарної особистості.

У сучасній лінгвістиці спостерігається особливий інтерес до досліджень у межах теорії комунікації, теорії мовленнєвого впливу, психолінгвістики та соціолінгвістики. З цими дисциплінами пов'язаний і аналіз авторитарного дискурсу (АД) Крім того, АД знаходиться на перетині лінгвістики із науками, згаданими вище.

Поняття "авторитарність" (яке походить від лат. слова "auctoritas", що означає "влада") можна розглядати з двох позицій. У вузькому значенні – це характеристика форми правління, при якій державою керують кілька осіб, а решта населення бере участь у прийнятті рішень, де обмежені права та свободи людини. При такому розгляді авторитарність співвідноситься лише з політичною сферою та державністю.

У широкому сенсі авторитарність можна визначити як панування однієї особи. У цьому розумінні авторитарність пов'язана з міжособистісною комунікацією, соціальною сферою.

Так само можна розглядати з двох позицій АД. У вузькому значенні це мовлення осіб-диктаторів, що керують державою з авторитарною формою правління і постійно проявляють авторитарність (наприклад, промови Гітлера та Сталіна). У більш широкому розумінні АД – це корпус мовленнєвих актів, завдяки яким реалізується авторитарний тип міжособистісних відносин у процесі мовленнєвого спілкування[1: 27].

При розгляді будь-якого дискурсу важливими є соціальні фактори. Дискурс – це мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодіях людей та механізмах їх свідомості [2: 136].

Мовлення – найважливіша характеристика соціального статусу особи. Проблема соціальної індикації мовлення розроблена у соціолінгвістиці: визначено горизонтальний та вертикальний поділ мови на географічні та соціальні діалекти, описано різні соціолекти (мовлення міської бідноти, випускників престижних навчальних закладів, негритянський варіант англійської мови, чоловіче та жіноче мовлення), встановлено характеристики сленгу, використано професійне мовлення та жаргони, розроблено апарат вивчення показників соціального статусу, а саме індикаторів та маркерів (Labov, 1976: 193).

Важливим каналом вираження статусних відносин є невербальна комунікація, а саме: фонація, кінесика, проксемика, мовчання та невербальні дії, які супроводжують мовлення.

Соціальна індикація мовлення спостерігається у фонетиці, лексиці та граматиці. Соціальну індикацію виражають інтонаційно. Чим вища статусна позиція учасника спілкування, тим вірогідніше, що комуніканти будуть підтримувати виключно ввічливу бесіду, не поспішаючи, з рівною інтонацією, модулюючи голос[3: 3].

Індексами пілеглого становища виступають:

1) обмежувачі типу: sort of, kind of, I guess; 2) надто ввічливі форми: Would you please..., I'd really appreciate it if...; 3) питання question-tag; 4) інтонаційна емпіза, мовлення з так званим курсивним виділенням слів so, very; 5) так звані пусті прикметники, наприклад: divine – божественний, charming – чарівний, adorable – вражаючий; 6) гіперкоректна граматики та вимова; 7) недостатній прояв почуття гумору; зокрема невміння пожартувати; 8) пряме цитування; 9) особливий вокабуляр, наприклад для позначення кольору; 10) питальна інформація у стверджувальних реченнях (Preston, 1989: 73).

Згідно з думками А. А. Пушкіна, типовий авторитарний дискурс включає такі мовленнєві акти: категоричні директиви без права свободи вибору з боку адресата, акти позитивної самооцінки, включаючи акти похвали, акти негативної оцінки партнера, його діяльності, акти приниження, погрози та іронії. Авторитарний дискурс характерний, зокрема, групам підлітків та злочинним угрупованням, тобто тим спільнотам, які організовані за принципом пріоритету саме фізичної сили.

Наведемо приклад активної позиції домінування. Джек, герой роману У. Голдінга "Володар мух", стає лідером серед хлопчаків:

"We'll hunt. I'm going to be chief."

"And then- about the beast."

"I say this. We aren't going to bother about the beast."

He nodded at them. "We are going to forget the beast."

"Now listen. We'll kill a pig and give a feast." (W. Golding).

Джек віддає накази, підсилюючи своє мовлення висловленнями: "Я кажу", "Слухайте", відкрито сповіщає, що хоче бути лідером.

Рідна мова є своєрідним поділом між своїми та чужими, які живуть сумісно. Прикладом використання рідної німецької мови в США є мовленнєва поведінка батька Дженні Герхард у романі Драйзера:

"Where have you been?" he exclaimed in German. (...)

"Why, I have been out for a walk," she answered confusedly.

"Didn't I tell you not to go out after dark?" said Gerhardt, utterly ignoring Brander.

"What is the trouble?" exclaimed Gerhardt, his excitement growing under the strain he was enduring, and speaking almost unaccented English in consequence. (T. Dreiser).

Герхард навмисне повчає свою дочку по-німецькому у присутності сенатора Брендера, саме це вказує сенатору, що йому нічого робити в будинку Герхардта. Демонструючи неповагу до високопоставленої особи, Герхардт наголошує, що моральний статус батька вищий, ніж суспільний статус сенатора.[3].

Дотримання статусної дистанції можна досягти через використання спеціального мовлення – професійної мови (технолекта) і жаргону. Технолекти та жаргони виконують спеціальну соціальну функцію, яка реалізується у внутрішній та зовнішній направленості:

1) людина, яка розмовляє спеціальною мовою, намагається довести, що вона є членом певної групи і надіється на групову солідарність, говорить про своє право на долю групового престижу;

2) носій технолекту чи жаргону підкреслює свій особливий статус по відношенню до тих, хто не є членами групи. Невипадково, що лікарі (професійна група з високим статусом) повинні були не лише писати рецепти по-латині, але і спілкуватися цією мовою. Зрозуміло, що використання латині зумовлювалося не тільки дотриманням статусної дистанції, але і вимогами медичної етики. Існують певні засоби демонстрації належності до престижної групи професіоналів: спеціальні слова (терміни та жаргонізми), нестандартне вживання слів (наприклад, "інструмент" замість "фортепіано"), алюзії (зокрема посилання на авторитети) та ін. [4:16].

У дослідженні авторитарної мовної особистості можна використовувати різні підходи, наприклад, виділення притаманних їй мовних рис, на експонентному рівні комунікант може бути активним чи тим, хто споглядає; переконаним чи тим, хто вагається. Авторитарний тип мовної особистості характеризується демонструванням відносин підкорювання, примусу та домінування. Авторитарна особистість виступає впевненою у власній правоті та намагається здійснити тиск на партнера по комунікації або висловити байдужість до думки партнера по комунікації, що пов'язано з презирливим ставленням до слабших людей. Авторитарний комунікант може бути як активним, використовуючи мовні засоби висловлення категоричності, так і пасивним, відмовляючись продовжувати комунікацію[5: 115].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пушкін А. А. Авторитарна мовленнєва особистість у крос-культурному вимірі // Прагматика етноспецифічного дискурсу. Матеріали симпозіуму. – Бельц, 1990.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лінгвістичний енциклопедичний словник. – М.: Радянська енциклопедія, 1990.
3. Карасик В. І. Мова соціального статусу. М.: Інститут мовознавства РАН; Волгоградський державний педагогічний інститут, 1992. – 330 с.
4. Крючкова П. Г. Авторитарний дискурс: Автореф. дисертації кандидата філологічних наук. – К. : Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2003. – 16 с.
5. Крючкова П. Г. Дискурсивні риси авторитарних особистостей // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. Зб-к. Т. 6 № 1, 2003. – 15 с.

Матеріал надійшов до редакції 8.04.2004 р.

Нидзельская Ю.М. Проявление авторитарности в сфере социальной индикации.

В статье рассматривается употребление авторитарного дискурса в различных моделях отношений, которые возникают в процессе коммуникации. А также указаны каналы выражения статусных отношений и особенности авторитарной личности.

Nidzelskaya Y. M. Manifestation of Authoritarianism in the Sphere of Social Indication.

The article highlights the use of authoritarian discourse in different models of relationship. The ways of expressing relations between the participants of different status in communication and the peculiarities of authoritarian personality are examined.